

«Արդարադատության մատչելիության չափման շրջանակը, ներառյալ՝ կանանց առջև ծառայած հատուկ մարտահրավերները» առցանց կլոր սեղանի զեկույց

Ֆինանսավորվում
է Եվրոպական միության
և Եվրոպայի խորհրդի կողմից

Եվրոպական միություն

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Իրականացվում
է Եվրոպայի խորհրդի կողմից

**«Արդարադատության մատչելիության
չափման շրջանակը, ներառյալ՝
կանանց առջև ծառայած
հատուկ մարտահրավերները»
առցանց կլոր սեղանի զեկույց**

Original: Report on the online roundtable on
“Framework to measure access to justice
including specific challenges facing women”.

Այս փաստաթուղթը պատրաստվել է Եվրոպական
միության եւ Եվրոպայի խորհրդի կողմից
իրականացվող Գործընկերություն հանուն
լավ կառավարման II ծրագրի (2019-2022)
շրջանակներում համաֆինանսավորվող
«Արդարադատության մատչելիություն կանանց
համար. Ստամբուլի կոնվենցիայի եւ այլ
Եվրոպական գենդերային հավասարության
չափանիշների կիրառում» ծրագրի
շրջանակներում: Այստեղ ընդգրկված
տեսակետները պարտադիր չէ, որ արտացոլեն
Եվրոպական միության եւ Եվրոպայի խորհրդի
պաշտոնական դիրքորոշումը: Քաղվածքների
(մինչեւ 500 բառ) վերարտադրումը
թույլատրվում է, բացառությամբ կոմերցիոն
նպատակներով, այն պայմանով, որ տեքստի
ամբողջականությունը պահպանված
է, հատվածը կոնտեքստից դուրս չի
օգտագործվում, չի օգտագործվում թերի
տեղեկատվություն տրամադրելու կամ
այլ կերպ ընթերցողին մոլորեցնելու
նպատակով՝ տեքստի բնույթի, շրջանակի կամ
բովանդակության վերաբերյալ: Օրիգինալ
տեքստը միշտ պետք է ճանաչվի հետեւյալ
կերպ. © Եվրոպայի խորհուրդ, 2021»:

Այս փաստաթղթի կամ դրա որեւէ մասի
վերարտադրման / թարգմանության
վերաբերյալ բոլոր հարցումները պետք
է հասցեագրվեն Եվրոպայի խորհրդի
Հաղորդակցության տնօրինությանը,
Եվրոպայի խորհուրդ (F-67075 Ստրասբուրգ
Cedex կամ publicing@coe.int):

Այս փաստաթղթի հետ կապված ցանկացած այլ
նամակագրություն պետք է
հասցեագրվի Գործընկերություն
հանուն լավ կառավարման:
Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման
Ծրագրերի գլխավոր տնօրինության
գրասենյակ Եվրոպայի խորհուրդ
Strasbourg Cedex 67075 FRANCE
Էլ. փոստ՝ odgp_pgg@coe.int

Դիգայն՝ Friends of Brands, Կիև, Ուկրաինա

Շարվածք՝ Փաստաթղթերի եւ հրապարակումների
պատրաստման վարչություն
(SPDP), Եվրոպայի խորհուրդ

© Եվրոպայի խորհուրդ, ապրիլ, 2022 թ.

Բոլոր իրավունքները պաշտպանված
են: Լիցենզավորված է համաձայն
Եվրոպական միության պայմանների:

Բովանդակություն

1. Ներածություն	7
2. Արդարադատության մատչելիություն – սահմանում:	8
3. Արդարադատության մատչելիություն – իրավունքի հիմքով մոտեցում	10
4. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության առանձնահատկությունը/Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը խթանող իրավական և քաղաքականության բազային տարրերը	11
5. Կառավարությունների դերը կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը երաշխավորելու գործում:	14
6. Հայաստանում, Ադրբեջանում, Վրաստանում, Մոլդովայի Հանրապետությունում և Ուկրաինայում կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափման շրջանակի համառոտ նկարագրություն	16

1. Ներածություն

Այս զեկույցը «Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը. Ստամբուլյան կոնվենցիայի և գեղեցիկի հավասարության եվրոպական այլ չափորոշիչների իրականացում» ԳԼԿ տարածաշրջանային ծրագրի բաղադրիչ է: Ծրագիրը նպատակ ունի բարելավել կանանց, հատկապես բռնության զրի դարձած կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը եվրոպայի խորհրդի Ստամբուլյան կոնվենցիայի համաձայն, և նպաստել Արևելյան գործընկերության երկրների կողմից Ստամբուլյան կոնվենցիայի վավերացմանը: Ծրագրով նպատակ է դրված աջակցել եւս անդամ երկրներին ի գործադրումն իրենց բոլոր քաղաքացիների, ներառյալ՝ կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն ապահովելու ջանքերին՝ ըստ ազգային և եվրոպայի խորհրդի չափորոշիչների, և զարգացնել գեղեցիկի ամուսնով զգայուն արդարադատության շղթակարգ: Ծրագիրը հաջորդում է «Արդարադատության մատչելիության չափման շրջանակը, ներառյալ՝ կանանց առջև ծառայած առանձնահատուկ խնդիրները» խորագրով 2020 թ. հունիսի 29-30-ին կայացած միջկառավարական առցանց կլոր սեդանին և կարճ հարցաշարերի միջոցով տվյալների հավաքագրման սկզբնական փուլին, ընդ որում՝ տվյալները տրամադրվել են մասնակից երկրների պետական կառույցներին և հասարակական կազմակերպություններին:

Զեկույցը սահմանում է կանանց հատուկ փորձառությունն ու կարիքները հաշվի առնող արդարադատության մատչելիության չափման շրջանակը: Այն ազգային իշխանություններին տալիս է հետազոտական պլանի վերաբերյալ հանձնարարականներ՝ ուղղված հիմնական այն տվյալների հավաքագրմանը, որոնք կօգնեն լուսաբանելու կառավարությունների քաղաքականությունն ու միջամտությունները՝ բոլոր քաղաքացիների, ներառյալ՝ կանանց համար արդարադատության ներառական մատչելիությունը ազգային և եւս չափանիշներին համապատասխան ապահովելու համար:

Զեկույցում ներկայացված վերլուծություններն ու հանձնարարականները պարունակում են մասնակից երկրների՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության շրջանակի վերաբերյալ առկա գնահատականներից¹ վերցված տվյալներ և մասնակից երկրների կառավարություններից և ՀԿ-ներից ստացված տեղեկատվություն:

Այս զեկույցի 2-րդ և 3-րդ բաժիններում քննարկվում է արդարադատության մատչելիության հայեցակարգը՝ մարդու իրավունքների չափորոշիչների համաձայն, 4-րդ բաժինը վերլուծում է կանանց համար արդարադատության մատչելիության առանձնահատկությունները, իսկ 5-րդ բաժինը նկարագրում է կառավարությունների դերը բոլորի համար արդարադատության մատչելիության ապահովման գործում: Վերջին՝ 6-րդ բաժնում ներկայացվում են չափույթները, որոնք կարող են առավելապես խթանել Հայաստանում, Ադրբեջանում, Վրաստանում, Մոլդովայի Հանրապետությունում և Ուկրաինայում արդարադատության ներառական մատչելիությունը, ինչպես նաև ամփոփվում են համապատասխան ցուցանիշները:

1. Հայաստանում, Ադրբեջանում, Վրաստանում, Մոլդովայում և Ուկրաինայում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտները, իրավապաշտպանության միջոցառումները և լավագույն գործելակերպը: Եւս 2016 թ.:

2. Արդարադատության մատչելիություն – սահմանում:

Բոլորի համար արդարադատության մատչելիությունը մարդու հիմնարար իրավունք է և, որպես այդպիսին, այն ամրագրված է մարդու իրավունքների միջազգային, ինչպես նաև եվրոպական փաստաթղթերում և չափորոշիչներում: Անցած տասնամյակում արդարադատության մատչելիությունն առաջին պլան է մղվել և որպես ինքնին հիմնարար իրավունք, և որպես զարգացման, ժողովրդավարության և օրենքի գերակայության էական տարր, այն գործիք է, որով իրագործվում են բոլոր քաղաքացիական, սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական իրավունքները, այդ թվում՝ կյանքի իրավունքը, արժանապատվությունը, լիարժեք քաղաքական մասնակցությունը, խտրականության բացակայությունը և բռնությունից ազատությունը:

Արդարադատության մատչելիությունը լայն հասկացություն է, որի մեկնաբանումն այնպես է տրված, որ ներառի ինչպես ընթացակարգային, այնպես էլ արդյունքակենտրոն տարրեր: Եվ եվրոպայի խորհուրդը, և մարդու իրավունքների եվրոպական շրջանակները ամրագրում են արդարադատության մատչելիության իրավունքը: Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սահմանում է արդար դատաքննության իրավունքը, որը ներառում է անվճար իրավաբանական օգնության իրավունք հօգուտ նրանց, որոնք չեն կարող վճարել դրա համար: 13-րդ հոդվածը սահմանում է իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքը: Արդարադատության արդյունավետության եվրոպական հանձնաժողովը, ԱԱԵՀ, որը անդամ երկրների արդարադատության համակարգերն է գնահատում, արդարադատության որակը և դատավորների կարողությունները հասկանալի է որպես արդարադատության մատչելիության հիմնական տարրեր²²:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը դիտարկող սահմանումները մանրամասն քննում են մատչելիության վրա ազդող մի շարք հայեցակետեր, որոնք առանձնակի նշանակություն ունեն կանանց համար: Դրանք ներառում են հավասար իրավունքների, վեճերի լուծման արդյունավետ և մատչելի մեխանիզմների, ինչպես նաև արդարադատության ինստիտուտների հաշվետվողականության առկայությունը:

ՄԱԶԾ-ն կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բնութագրում է որպես.

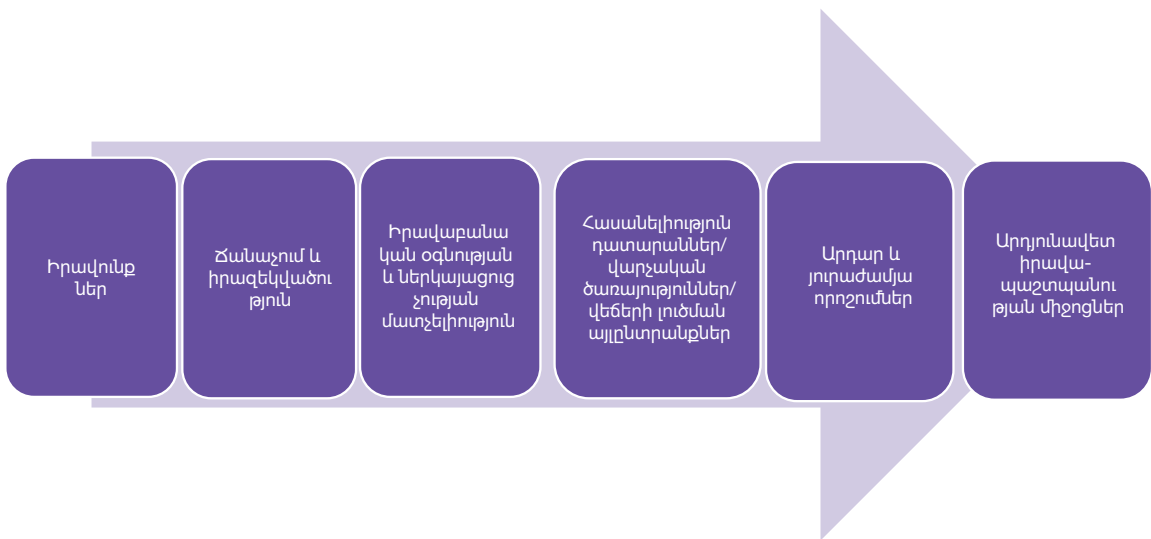
«Կանանց, մասնավորապես չքավոր և անբարեկեցիկ խմբերից եկածների համար արդար, արդյունավետ, հասանելի և հաշվետու մեխանիզմների մատչելիություն՝ իրավունքների պաշտպանության, իշխանության չարաշահման վերահսկման և բախումների լուծման համար: Սա ներառում է ֆորմալ և ոչ ֆորմալ արդարադատության համակարգերի միջոցով արդար և իրավացի իրավապաշտպանություն փնտրելու և ստանալու կանանց կարողությունը, ինչպես նաև օրինաստեղծ գործընթացների և հաստատությունների վրա ազդելու և դրանց մասնակցելու կարողությունը³»:

2. Տե՛ս, օրինակ, ԵՍ Արդարադատության արդյունավետության եվրոպական հանձնաժողով, «Կոտրենք դատավորների մեկուսացումը. դատավորի հմտություններն ու կարողությունները բարելավելու, գիտելիքների փոխանակումն ու համագործակցությունն ամրապնդելու և դատական մեկուսացման մշակույթը թոթափելու ուղեցույցներ»: Հրատարակություն 2019; «Արդարադատության որակի չափում». Հրատարակություն 2016 թ.:
3. ՄԱԶԾ, «Կանանց համար ոչ կոնֆլիկտային միջավայրերում Կանանց և գեղեցիկին հավասարության միջգերատեսչական ցանցի (IANGWE) առանձին անդամների արդարադատության գործունեության հասանելիության քարտեզագրում»:

ԿՆԽՎԿ թիվ 33 Հանձնարարականը կանանց համար արդարադատության մատչելիություն է սահմանում

- ▶ արդարադատելիությունը, այսինքն արդարադատությունից անխոչընդոտ օգտվելու և ԿՆԽՎԿ-ի ներքո իրենց իրավունքները պաշտպանելու կանանց կարողությունը
- ▶ առկայությունը, որը ենթադրում է դատարանների և քվադի-դատական մարմինների գոյությունն ազգային տարածքում, ներառյալ՝ գյուղական և հեռավոր շրջանները
- ▶ հասանելիությունը, որը պահանջում է, որ արդարադատության բոլոր համակարգերը լինեն անվտանգ, մատչելի, կանանց համար ֆիզիկապես հասանելի, և հարմարեցված ու համահունչ կանանց կարիքներին
- ▶ լավորակությունը, որն այնպիսի տարրեր է ներառում, ինչպիսիք են իրավասությունը, արդյունավետությունը, անկախությունը, անաչառությունը և յուրաժամությունը և, ի թիվս այլոց, իրավապաշտպանության կենսունակ և բովանդակալից միջոցների ապահովումը
- ▶ արդարադատության համակարգ(եր)ի հաշվետվողականությունը:

Արդարև, արդարադատության մատչելիության սահմանումը, որը բոլորի համար է իմաստալից, պետք է արձարծի արդարադատության ուղու բոլոր տարրերը՝ մատնանշելով հնարավոր խութերը և բացերը, որոնք կարող են հանգեցնել արդարադատության մերժմանը: Նման տարրերը, որոնք կարող են արդարադատության շղթայի յուրաքանչյուր քայլը, իրենց մեջ են առնում իրավական կարգավորման դաշտը, որը բոլոր քաղաքացիներին համապարփակ և հավասար իրավունքներ է տրամադրում մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշներին համաձայն, բնակչության շրջանում լայնատարած իրավագիտակցությունը և գրագիտությունը, մատչելի և որակյալ իրավաբանական խորհրդատվության առկայությունը և ներկայացուցչությունը, ներառյալ՝ քրեական և քաղաքացիական գործերով իրավաբանական օգնությունը, վեճերի լուծման մեխանիզմների առկայությունը, որոնք հասանելի են, մատչելի, յուրաժամյա, արդյունավետ, գործունակ, անկողմնակալ, կոռուպցիայից զերծ և վստահելի, և որոնք մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշներին համաձայն կիրառում են կանոններ և գործընթացներ, և դատական որոշումների կատարման արդյունավետ և անաչառ մեխանիզմների առկայությունը⁴:

4 ՄԱԿ-Կանայք և Եվրոպայի խորհուրդ, «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափման բազա» 2016 թ.:

3. Արդարադատության մատչելիություն – իրավունքի հիմքով մոտեցում

Այս գեկույցն արտացոլում է արդարադատության մատչելիության և դրա բաղկացուցիչ տարրերի մասին պատկերացումը, որի հիմքում ընկած է իրավունքի վրա հիմնված մոտեցումը: Իրավունքի հիմքով մոտեցման տեսանկյունից՝ արդարադատության մատչելիությունը «պարտականություն կրողի» (այն է՝ արդարադատություն իրականացնելու լիազորություն և պարտականություն ունեցող հաստատությունները) մատչելիությունն ապահովելու կարողությունն է և «իրավունք կրողների» (այն է՝ արդարադատություն փնտրելու և ստանալու իրավունք ունեցող անձինք և կազմակերպությունները) իրենց իրավունքները արդարադատության ծառայություններից օգտվելու միջոցով իրագործելու կարողությունն է:⁵

Այս մոտեցումը, որը արդարադատության հիմնարկների և քաղաքացիների հարաբերությունները մեկնաբանում է իրավունքների իրագործման, այլ ոչ թե ծառայությունների մատուցման տեսանկյունից, շեշտը դնում է ինստիտուցիոնալ հաշվետվողականության և քաղաքացիների իրավազորության վրա: Հետևաբար արդարադատության համակարգերի՝ մարդու իրավունքների տեսանկյունից տրվող գնահատականները ոչ միայն պետք է հաշվի առնեն արդարադատության ծառայությունների գոյությունն ու արդյունավետությունը, այլև արտացոլեն նախատեսված շահառուների վրա դրանց որակի և ազդեցության մանրակրկիտ գնահատումը: Ինստիտուցիոնալ կարողությունները գնահատելիս, օրինակ, ուսումնասիրությունները պետք է հաշվի առնեն ոչ միայն դատավորների թիվը և նրանց տեխնիկական գիտելիքները, այլև մարդու իրավունքների չափորոշիչների համաձայն արդարադատություն իրականացնելու նրանց կարողությունը: Իրավունքի հիմքով արդարադատության համակարգի գնահատման և չափման մեխանիզմի մյուս առանցքային հատկանիշը պահանջարկի կողմի տվյալների վրա կենտրոնանալն է, ընդ որում՝ այդպիսի տվյալներ են, օրինակ, քաղաքացիների արդարադատության կարիքները և ընկալման տվյալները, այդ թվում՝ հիմնարկների հանդեպ վստահությունը, արդարադատության ծառայությունների որակը և բավարարվածության մակարդակը:

5. Այս գեկույցում արդարադատության մատչելիության և դրա բաղադրատարրերի վերաբերյալ կատարված վերլուծության հիմքում իրավունքի հիմքով մոտեցումն է, որը հիմնված է ըմբռնման վրա, որ անհատներն իրավունք ունեն իրենց բողոքների համար լուծումներ գտնել արդարադատության հիմնարկների միջոցով: Այս ֆունկցիոնալ մենք արդարադատության շղթայի տարրերը, որոնք առանցքային են արդարադատության համակարգի մատչելիության գնահատման համար, համարում ենք արդարադատության շղթայի այն քայլերը կամ բաղադրիչները, որոնք ամենամեծ ազդեցությունն ունեն մարդկանց այդ իրավունքն իրացնելու կարողության վրա: Այս տարրերը, երբ բացակայում կամ թերի են գործում, ճանաչվել են որպես արդարադատության մատչելիության հիմնական խոչընդոտներ, մինչդեռ պատշաճ ձևաբերման և իրագործման պարագայում դրանք դառնում են լավագույն գործելակերպի օրինակներ, որոնք խթանում են արդարադատության համակարգի մատչելիությունը: Տես, օրինակ, ՄԱԶԾ (2004 թ.); ՄԱԿ-Կանայք, *Progress of the World's Women—In pursuit of Justice* (2011); Համաշխարհային Բանկ, *World Development Report 2012, Gender Equality and Development* (2011); «Օրենքի գերակայություն» նախաձեռնություն (2012):

4. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության առանձնահատկությունը/ Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը խթանող իրավական և քաղաքականության բազային տարրերը

Օրենքի առջև կանանց և տղամարդկանց հավասարության և վեճերի լուծման մեխանիզմներին հավասար մատչելիության իրավունքն ամրագրված է մի շարք միջազգային փաստաթղթերում, որոնք արդարադատության մատչելիությունը կարգում են որպես մարդու համընդհանուր իրավունք: Այս համատեքստում միջազգային կազմակերպությունների – այդ թվում՝ ՄԱԿ, Համաշխարհային բանկ, Եվրոպայի խորհրդի և ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտե – մի շարք վերլուծություններ և զեկոյցներ⁶ ընդգծում են արդարադատության մատչելիություն փնտրող կանանց առջև ծառայած անօրինակ մարտահրավերները:

Այս խոչընդոտները կարելի է բաժանել երկու տարբեր կարգերի, որոնք, թեև հիմնված են կանանց կենցաղի իրականության տարբեր կողմերի վրա, հատվում են՝ դրանով իսկ խիստ սահմանափակելով կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը տղամարդկանց համեմատ: Սրանք ինստիտուցիոնալ խոչընդոտներ են, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային խոչընդոտներ:

Ինստիտուցիոնալ խոչընդոտներ

Այս խոչընդոտները ծագում են, որովհետև կանանց համար արդարադատության մատչելիությանը նպաստող իրավա-կառուցակարգային նպաստավոր միջավայրը բացակայում է: Այդպիսի խոչընդոտներից են տղամարդկանց նույն իրավունքները կանանց դեպքում մերժող խտրական օրենքների առկայությունը, ինչպես նաև կանանց վրա բացասաբար ազդող գենդերային առումով չեզոք օրենքները, արդարադատության մասնագետների, այդ թվում՝ դատավորների, դատախազների և իրավապահ մարմինների, ինչպես նաև փաստաբանների, այդ թվում՝ իրավաբանական օգնություն տրամադրողների կանխակալ կարծիքը, քաղաքացիական գործերով և կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեպքերով իրավական օգնության սահմանափակ հասանելիությունը, կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի համար համապատասխան իրավական դաշտի բացակայությունը և, երբ օրենքներն էլ կան, դրանք կատարելու և կիրարկելու համար դատական իշխանության ցածր կարողությունը: Բացի այդ, ռեսուրսները հաճախ բաշխվում են անհավասարաչափ և չեն ուղղվում

6. ՄԱԿ-Կանայք, մեջբ., 2011; Համաշխարհային բանկ, մեջբ., 2011; ԿՆԽՎԿ թիվ 33 Հանձնարարական, 2015; Եվրոպայի խորհրդի Գենդերային հավասարության ռազմավարություն 2018-2023, էջ. 24 ff.; ՄԱԿ-Կանայք, Զարգացման իրավունքի միջազգային կազմակերպություն, ԶԻՄԿ, Համաշխարհային բանկ, Justice For Women – High Level Group Report, 2019; ՄԱԿ-Կանայք, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ծրագրավորման պրակտիկայով զբաղվողների գործիքակազմ; 2018:

դատական համակարգի՝ կանանց համար առանձնահատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող առանցքային ոլորտներին, ինչպիսիք են, օրինակ, վճարներից ազատելու մասին ընտանեկան իրավունքի և ծառայողական դրվագների հետ կապված ծրագրերը, ինչպես նաև անձը հաստատող փաստաթղթեր, ծննդյան կամ մահվան վկայականներ ստանալու ընթացակարգերը:

Շատ ինստիտուցիոնալ խոչընդոտներ ամենևին ոչ գենդերային գործոնից են բխում. ընթացակարգերի բարձր գինը և տևողությունը, սահմանափակ աշխարհագրական հասանելիությունը, թարգմանչի ծառայությունների բացակայությունը և իրավական գիտելիքների և իրազեկության բացակայությունը ազդում են ինչպես կանանց, այնպես էլ տղամարդկանց վրա: Այնուամենայնիվ, սոցիալական և ինստիտուցիոնալ խոչընդոտների համակցությունը խորացնում է եկամտի և կրթության տարբեր մակարդակներ ունեցող, տարբեր տարիքային և էթնիկ խմբերում ներկայացված կանանց համար արդարադատության հիմնարկների մատչելիությունը՝ մուտքի պահին ստեղծելով ավելի բարձր խոչընդոտներ և ցուցաբերելով ավելի մեծ աչառություն, և ուրեմն կանանց ավելի խոցելի դարձնելով դատական գործընթացում:

Սոցիալական, մշակութային և տնտեսական խոչընդոտներ

Խոր արմատացած գենդերային նորմերը տարբեր ձևերով խոչընդոտում են նաև կանանց համար արդարադատության մատչելիությանը: Այնտեղ, որտեղ ավանդական գենդերային դերերը սահմանում են կանանց դիրքը հանրությունում, կանանց կողմից արդարադատությանը դիմելը համարվում է ամոթալի, և իրենց իրավունքների ոտնահարումը իրավական միջոցներով շտկել փորձող կանանց օտարացնում են իրենց իսկ համայնքները: Կենցաղում ավանդական պարտականությունների կատարման պատճառով կանանց ժամանակի սղությունը նշանակում է, որ նրանք քիչ ժամանակ ունեն տնից դուրս անձնական հարցերի համար: Տնտեսական անհավասարությունն արդարադատության մատչելիությունը բարդացնում է ավելի մեծ խոչընդոտներով, ինչպիսին ընթացակարգերի բարձր գին է: Իսկապես, անվճար իրավաբանական օգնությանը կամ վճարներից ազատման ծրագրերին հավակնելու չափանիշները, որ հաշվի չեն առնում դիմողին հասանելի իրական եկամուտը, ըստ էության խտրականություն են դրսևորում կանանց հանդեպ, որոնց համար միջինում հասանելի է տնային տնտեսության եկամտի ավելի փոքր մասը (եթե այդպիսին լինում է), քան տղամարդկանց համար: Անձնական տրանսպորտային միջոցների սահմանափակ հասանելիությունը, գրագիտության և կրթական մակարդակի ցածր մակարդակը բոլոր այն տարրերն են, որոնք տղամարդկանց համեմատ բացասաբար են անդրադառնում կանանց համար արդարադատության մատչելիությանը: Նկար 2-ը ստորև ցույց է տալիս այս տարրերը, որոնք դիտարկվում են իբրև «իրավիճակային հանգամանքներ», և այնպիսի անհատական հատկանիշներ, ինչպիսիք են տարիքը, ռասան, մայրական և ամուսնական կարգավիճակը՝ մի համակցությամբ, որը էլ ավելի է սահմանափակում կանանց իրավունքները և արդարադատության մատչելիությունը:

Նկար 2. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության սոցիալական, մշակութային և տնտեսական խոչընդոտները

Հաջողություն գրանցելու համար, միջամտությունները, որոնց նպատակն է խթանել կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը, պետք է հաշվի առնեն տեսանելի և անտեսանելի խոչընդոտները, որոնց կանայք բախվում են արդարադատության իրենց հատուկ կարիքները բավարարելիս: Մասնավորապես, կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը խթանող բարենպաստ միջավայրի հիմնական տարրերից պետք է լինեն. գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող իրավական դաշտը, կանանց իրավագիտակցությունը և գրագիտությունը, մատչելի և որակյալ իրավաբանական խորհրդատվության և իրավաբանական ներկայացուցչության հասանելիությունը, դատական համակարգի ինստիտուցիոնալ կարողությունները, գենդերային կողմնակալությունից զերծ արդար ընթացակարգերը, հատուկ դատարանները և ընթացակարգերը, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցները և կիրարկումը, ռեսուրսների՝ գենդերային առումով զգայուն հատկացումները:

5. Կառավարությունների դերը կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը երաշխավորելու գործում:

Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության երաշխավորումը Եվրոպայի խորհրդի Գենդերային հավասարության 2018-2023 թթ. ռազմավարության հինգ առաջնահերթ թեմաներից մեկն է: Արդարադատության հավասար մատչելիության նկատմամբ բոլորի իրավունքը հաստատված է Եվրոպայի խորհրդի չորս հիմնական դաշնագրերով՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, Եվրոպական սոցիալական խարտիան, Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին կոնվենցիան և Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին կոնվենցիան (Ստամբուլյան կոնվենցիա)⁷:

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի (ՄԻԵԿ) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է արդար դատաքննության և իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքը երաշխավորելու անդամ պետությունների պարտավորությունը: Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը և 12-րդ Արձանագրությունն արգելում են կոնվենցիայով սահմանված իրավունքի կիրառման ոլորտում որևէ խտրականություն, այդ թվում՝ սեռի հիմքով: Եվրոպական սոցիալական խարտիան երաշխավորում է իրավական պաշտպանության իրավունքը և արգելում խտրականությունը որևէ հիմքով, այդ թվում՝ սեռի:

Ստամբուլյան կոնվենցիան պետությունների համար պարտադիր պարտավորություններ է սահմանում՝ խթանելու կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը, այդ թվում՝ գենդերային կարծրատիպերը վերացնելու նպատակով սոցիալական և մշակութային մոդելներում փոփոխությունների խրախուսմանն ուղղված միջոցներ ձեռնարկելով, բռնության զոհերի հետ աշխատող մասնագետների համար նրանց կարիքների և իրավունքների և հավասարության վերաբերյալ համապատասխան ուսուցում ապահովելով, և անհրաժեշտ իրավական տեղեկատվություն տրամադրելով: Թեև Կոնվենցիան կենտրոնանում է բռնության զոհ դարձած կանանց վրա, դրա սահմանած չափանիշները պետք է կիրառվեն կանանց համար առանձնահատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող այլ ոլորտներում, ինչպիսիք են զբաղվածությունը և ընտանեկան իրավունքը⁸:

ԱԱԵՀ-ն դատական համակարգերի պարբերական գնահատումներ է իրականացնում 47 անդամ երկրներում: Այս գնահատումներում ամփոփվում են դատարաններում և դատախազության ծառայություններում գենդերային հավասարության ցուցանիշներ, իրավաբանական օգնության մատչելիությունը, ընտանեկան և սեռական բռնության հետ կապված հարցերի վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստումը, ինչպես նաև սեռական բռնության և բռնաբարության զոհերի համար նպաստավոր հանգամանքների առկայությունը: Կառավարությունների կողմից հավաքագրված այս տվյալները բարձրացնում են արդյունավետ և որակյալ դատական համակարգերի ստանդարտների մասին իրազեկվածությունը և բացադրում հնարավոր թերությունները, որոնք պետությունները պետք է արժարծեն⁹: ԱԱԵՀ-ն նաև ուղեցույցներ և չափորոշիչներ է տրամադրում արդարադատության թափանցիկության, որակի և արդյունավետության բարելավման համար:

7. Choudry, Shazia, «Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը. Իրավական պրակտիկայով զբաղվողների ուղեցույց» ԵՄ 2018 թ.:
8. Choudry, Shazia, մեջք., 13:
9. Տես <https://www.coe.int/en/web/cepej/gt-qual-tools>:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը պաշտպանում է արդարադատության մատչելիության եվրոպական ստանդարտները՝ անդամ պետությունների կառավարություններին պատասխանատվության ենթարկելով արդար դատաքննության իրավունքի խախտման, այդ թվում՝ սեռի հիման վրա խտրականության համար՝ ՄԻԵԴ-ի 6-րդ և 14-րդ հոդվածների, ինչպես նաև կոնվենցիայի 12-րդ արձանագրության հիմքով¹⁰:

ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների շրջանակում ԿՆԽՎԿ թիվ 33 Հանձնարարականը պետությունների համար ստեղծում է արդարադատության համակարգում խտրական օրենքների, կարծրատիպերի և գենդերային կողմնակալության, կրթության և իրազեկության բարձրացման, ինչպես նաև իրավական օգնության և իրավական օգնության մատչելիության հետ կապված հարցեր արձարծելու պարտավորություններ:

Ի վերջո, ՄԱԿ-ի 2030 Կայուն զարգացման օրակարգը կառավարություններին կոչ է անում ապահովել կանանց և տղամարդկանց համար արդարադատության մատչելիությունը՝ որպես պարտականություն կրողների, մարդու իրավունքների իրագործման և բոլորի համար արդարադատության հավասար մատչելիության ապահովման հիմնական դերակատարների¹¹:

10. Գենդերային հավասարության մասին Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի փաստաթերթ, 2021-ի փետրվար: Հասանելի է <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=> կայքում:

11. ՄԱԿ A/ RES/70/1 բանաձևի նախաբան, էջ. 1. և Կայուն զարգացման նպատակ 16, Թիրախ 16.3:

6. Հայաստանում, Ադրբեջանում, Վրաստանում, Մոլդովայի Հանրապետությունում և Ուկրաինայում կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափման շրջանակի համառոտ նկարագրություն

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը խթանող արդյունավետ միջամտությունների հիմնական բաղադրիչը դրա հիմնական տարրերի վերաբերյալ հավաստի տվյալների առկայությունն է: Արևելյան գործընկերության երկրների՝ արդարադատության ներառական մատչելիության ամրապնդման ջանքերի աջակցմանն ուղղված ընթացիկ ծրագրի համատեքստում այս բաժինը ներկայացնում է կանանց համար արդարադատության մատչելիության կարգավիճակի վերաբերյալ տեղեկատվություն հավաքելու մասին հետևողական հանձնարարականների մի ամբողջություն: Ստորև թվարկված ոլորտները, հիմնվելով նաև մասնակից պետական գերատեսչությունների կողմից տրամադրված տեղեկությունների վրա, ըստ էության կարևոր դեր են խաղում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խթանման գործում:

1. Կանանց արդարադատության ուղիներ

- ա. Արդարադատելիության հիմնախնդիրներ, որոնց բախվում են կանայք
- բ. Արդարադատության իրականացման նախընտրելի մեխանիզմներ
- գ. Արդարադատության արդյունքները կանանց համար

Կանանց և աղջիկների համար արդարադատության մատչելիության շուրջ հիմնավոր ըմբռնումը պետք է սկսվի կանանց արդարադատության ուղիների քարտեզագրումից: Իմանալով, թե որոնք են արդարադատելիության այն հիմնական խնդիրները, որոնց բախվում են կանայք, և ինչ են անում կանայք այդ ուղղությամբ, օգնում է քննության վերցնել և ուղղորդել արդարադատության համակարգի մատչելիության խթանմանը միտված քաղաքականության հետագա ջանքերը: Ուր են իրականում գնում կանայք արդարություն փնտրելու: Արդյո՞ք մասնագիտացված դատարանները և իրավասության այլ մարմիններ իրականացնում են նրանց նպատակը, թե՞ կանայք շրջանցում են դրանք: Արդյո՞ք կանայք նախընտրում են վեճերի լուծման այլընտրանքային, ոչ-դատական միջոցները: Ի՞նչ են անում կանայք բռնության դեմ պաշտպանություն և միջոցներ փնտրելու համար: Այս և նմանօրինակ այլ հարցերին պատասխանելը էական կլինի կանանց կողմից արդարադատության փորձընկալումը ճիշտ հասկանալու համար՝ այնպես անելով, որ հետագա գնահատումները և միջամտությունները կենտրոնանան կանանց համար առավել կարևոր հարցերի վրա և բանիմացորեն հասցեագրեն նրանց համար արդարադատության մատչելիությունը սահմանափակող հնարավոր թերությունները:

Քաղաքականության նախագծման ուղղություն. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարենպաստ միջավայր ստեղծելուն ուղղորդված քաղաքականությունը պարտավոր է արձագանքել կանանց իրական կարիքներին և արտացոլել նրանց ապրած փորձը: Տվյալների հավաքագրումը, որի նպատակն է լույս սփռել կանանց արդարադատության ուղիների վրա, այսպիսով, հիմնականում պետք է կենտրոնանա կանանց կողմից արդարադատության փորձընկալման վրա: Տվյալների աղբյուրները պետք է ներառեն ընդհանուր բնակչության և օգտատերերի հարցումները, ինչպես նաև կանանց և կանանց ընկերակցությունների ֆոկուս խմբերը: Ներկայացված գործի և դրա արդյունքների վերաբերյալ վարչական տվյալները և փորձագիտական հարցազրույցները օգտակար կարող են լինել տեղեկությունը լրացնելու և եռանկյունավորելու համար:

II. Ինստիտուցիոնալ կարողություններ.

- ա. Իրավաբանական և արդարադատության ոլորտներում կանանց մասնակցությունը
- բ. Գենդերային ուսուցում արդարադատության և իրավաբանության մասնագետների համար
- գ. Ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ և կորդինացիոն կարողություններ
- դ. Իրավաբանության/արդարադատության/ուստիկանության մասնագետների համար գենդերային ուսուցման առկայություն
- ե. Գենդերային առումով չեզոք և գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող օրենքների իրագործում
- զ. Գենդերային բյուջեի վերլուծություն

«Կարողությունը» արդարադատության համակարգի՝ քաղաքացիների արդարադատության կարիքներին արձագանքելու ունակության չափումն է: Այն ներառում է գենդերային հավասարությունն արդարադատության ոլորտում, արդարադատության իրականացմանը ներգրավված ինստիտուցիոնալ մեխանիզմները և դրանց համակարգման կարողությունների մակարդակը, ներառյալ՝ իրավապահ մարմինների և առողջապահության ոլորտի հետ, դատական համակարգի աշխատողների կազմը և պատրաստվածության մակարդակը, արդարադատության ոլորտի ներառական արդարադատություն ապահովող մասնագետների կարողությունը՝ խտրականությունից զերծ և մարդու իրավունքների չափորոշիչներին համապատասխան, օրենքների կատարումը, և ռեսուրսների բյուջեի կազմումն ու ռեսուրսների բաշխումը, արդարադատության համակարգի կարողությունները բնութագրող բոլոր տարրերը՝ ուղղված արդյունավետորեն լուծելու արդարադատության կարիքները և իրականացնելու արդարադատության մատչելիության իրավունքը՝ առանց խտրականության:

ա. Իրավաբանական և արդարադատության ոլորտներում կանանց մասնակցությունը ներառական և արդյունավետ արդարադատության համակարգերի անփոխարինելի հատկանիշ է: Հիրավի, «[կ]անանց մասնակցությունը դատական համակարգում [...] կարևոր է, որպեսզի արդարադատության համակարգն արտացոլի այն հասարակությունը, որին ծառայում է: Կին դատավորները [...] կարող են նպաստել օրենքի գերակայության ամրապնդմանը և ապահովել անաչառ դատական համակարգ [...]՝ օրենքների իրականացման գործում (այդ թվում՝ կանանց և աղջիկների համար արդարադատության մատչելիությունը) իրենց դերակատարման միջոցով»¹²: Եթե իրավաբանության և արդարադատության ոլորտում մասնագիտական բազմազանությունն ինքնին դրական տարր է, կան վկայություններ, որ արդարադատություն փնտրող կանայք նույնպես շահում են դրանից: Թեև «[զ]ուտ կին իրավաբանների ներկայությունն ինքնաբերաբար չի երաշխավորում, որ կանայք արդարադատություն կստանան, երբ փնտրեն ֆորմալ ինստիտուտների միջոցով [...], դա արդարադատության ոլորտն ավելի հասանելի է դարձնում կանանց համար»¹³: Հետազոտությունները

12. ՄԱԿԹՀ: 2013թ. Անվտանգության և արդարադատության հաշվառում 2015-ին հաջորդիվ զարգացման օրակարգում: Նյու Յորք: UNODC. Էջ 59:

13. Կանանց և երեխաների իրավական հետազոտությունների հիմնադրամ (ԿԵԻՀՀ): 2008. Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը. խնդիրներ և մարտահրավերներ: <http://www.wclrf.org.af/wp-content/uploads/2013/09/Women-Access-To-Justice-Final.pdf>. Էջ. 28:

ցույց են տվել¹⁴, որ արդարադատության ոլորտում կին մասնագետների բացակայությունը կանանց լրջորեն կաշկանդում է արդարադատության համակարգին մոտենալու համար: Սա հատկապես ճիշտ է այնպիսի զգայուն դեպքերում, ինչպիսիք են բռնաբարությունը և բռնությունը կանանց նկատմամբ¹⁵: Ներառական արդարադատության համակարգերի հիմնական տարրը՝ իրավաբանության և արդարադատության ոլորտում կանանց մասնակցությունը պետք է սերտորեն կապված լինի արդարադատության բոլոր մասնագետների իրազեկման և վերապատրաստման միջոցառումների հետ՝ հավասարության և անխտրականության ինստիտուցիոնալ մշակույթ ստեղծելու համար:

բ. Գենդերային ուսուցում արդարադատության և իրավաբանության մասնագետների համար. Դատական համակարգում գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող պրակտիկայի առկայությունը զգալիորեն նպաստում է կանանց և աղջիկների արդարադատական կոնկրետ կարիքներին արձագանքելու համակարգի կարողությանը: Ներածական և ծառայողական մակարդակով ուսուցումը կարևոր է կանանց կողմից արդարադատության փորձընկալման և վերջիններիս արդարադատական կոնկրետ կարիքների վերաբերյալ հստակ պատկերացում կազմելու համար, ինչպես նաև օգնում է արմատախիլ անել իրավաբանների, դատավորների, դատախազների, քննիչների, դատարանի անձնակազմի և իրավապահ մարմինների շրջանում առկա կողմնակալությունը: Դատավորներ և արդարադատության մասնագետներ ընտրելու/նշանակելու հետ կապված գենդերային նկատառումները, նրանց կարիերայի առաջընթացը, գենդերային առումով զգայուն գործերը վարելու ուղեցույցների առկայությունը, դատական իշխանության կառավարման մարմիններում գենդերային կետեր նշանակելը և ըստ գենդերի առանձնացված տվյալները (այդ թվում՝ նոր և փակված գործերի, բողոքների քանակի ու օգտվողների գոհունակության մասով) պարբերաբար հավաքելը ամենն էլ նպաստում է դատական համակարգի աշխատանքում գենդերային նկատառումների «ինստիտուցիոնալացմանը»: Ինչպես նշվում է Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի¹⁶ Դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկում (Հայաստանի մասով), դատավորներին և արդարադատության այլ մասնագետներին արդարադատության ոլորտում գենդերային խնդիրների վերաբերյալ առանցքային տվյալներ տրամադրելը էական է գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող, կանխակալումներից զերծ արդարադատական ծառայությունների համար: «Դատավորների և հատկապես դատախազների համար հույժ կարևոր է երկրում ընտանեկան բռնության տարածվածության մասին հստակ պատկերացում ունենալը: Սա նրանց հնարավորություն կտա արդյունավետորեն արձագանքել առկա մարտահրավերներին, բացահայտել թաքնված հանցագործությունները, պատասխանատվության կանչել մեղավորներին, աջակցել տուժածներին և ապահովել նրանց անվտանգությունը, ճիշտ որակել հանցագործությունները և ձեռնարկել ընտանեկան բռնության մակարդակի նվազեցման համար անհրաժեշտ միջոցներ»:

գ. Ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ և կորդինացիոն կարողություններ. Շատ են արդարադատություն իրականացնելու ոլորտում ներգրավված նախարարությունները, գերատեսչությունները, գործակալությունները և այլ ինստիտուցիոնալ մարմինները: Նման հաստատությունները քարտեզագրելը և այն մեխանիզմները, որոնցով գենդերի թեմատիկան լայնորեն շոշափվում է իրենց գործունեության մեջ, էական նշանակություն ունի բացահայտելու կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը խրախուսող հիմնական դերակատարներին: Այս դերակատարների՝ իրար մեջ և այլ հաստատությունների հետ համակարգելու ունակությունը մատնանշում է նաև կանանց արդարադատության կարիքներն արձարծելու համակարգի կարողությունը: Իրոք, ինչպես նշվում է ՄԱԿ-ի Արդարադատության և անվտանգության ոլորտի քաղաքական միջավայրի մասին¹⁷ մի ակնարկում՝ միջոլորտային համակարգման բացակայությունը արդարադատության քաղաքականության կամ ռազմավարության իրականացմանը խոչընդոտող տարրերից մեկն է:

դ. Գենդերային առումով չեզոք և գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող օրենքների կիրառում. Ինստիտուցիոնալ կարողությունների էական և հաճախ անտեսված մի չափույթ էլ արդարադատության համակարգի՝ գենդերային հավասարությունը և կանանց իրավունքների

14. ԿԵԻՀՀ, մեջբ., ՀԲ: 2012. մեջբ.:
15. Հնդկաստանում այն ոստիկանական բաժանմունքները, որտեղ միայն կանայք են աշխատում, արձանագրել են, որ կանայք ավելի մեծ պատրաստակամությամբ են հայտնում բռնության, ներառյալ՝ սեռական բռնության, դեպքերը: Տես Համաշխարհային բանկ: 2012. մեջբ.:
16. <https://rm.coe.int/training-manual-for-judges-and-prosecutors-on-ensuring-women-s-access-/1680764286>
17. ՄԱԿ, «Հակամարտությունների կանխարգելում, արդարադատության փոխակերպում, խաղաղության ապահովում. գլոբալ ուսումնասիրություն ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1325 բանաձևի կատարման մասին»:

պաշտպանությունը սատարող օրենքներ կիրառելու կարողությունն է: Հիրավի, նույնիսկ այն երկրներում, որտեղ խտրական օրենքները չեղյալ են հայտարարվել և փոխարինվել գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող օրենսդրությամբ, կիրառումը երբեմն անհավասար է, նաև արդարադատության մասնագետների ցածր տեղեկացվածության պատճառով:

ե. Գենդերային բյուջեի վերլուծություն. Եվրոպայի խորհուրդը գենդերային բյուջեի կազմումը սահմանում է որպես «բյուջետային գործընթացում գենդերային բաղադրիչի ներառում» և որպես «գենդերային հիմքով բյուջեների գնահատում, որի դեպքում գենդերային հեռանկարն ընդգրկվում է բյուջետային գործընթացի բոլոր մակարդակներում և եկամուտներն ու ծախսերը վերաձևվում են ի նպաստ գենդերային հավասարության»:¹⁸

Արդարադատության համակարգի մատչելիությունը գնահատելիս գենդերային բյուջե կազմելու վրա կենտրոնանալը հիմնավորվում է նրանով, որ բյուջեները գենդերային առումով չեզոք չեն: Միգուցե այնպես, ինչպես կառավարություններն են ապահովում եկամուտները և բաշխում ռեսուրսները, արտացոլում են քաղաքականության ընտրություններն ու առաջնահերթությունները, և դա կարող է կանանց և տղամարդկանց վրա տարբեր կերպ ազդել: Պետական բյուջեի կազմումը անհատների վրա թողնում է ազդեցություն, երբ վերաբաշխվում են ռեսուրսները, այդ թվում՝ տարբեր ծառայությունների և ծրագրերի ֆինանսավորման միջոցով: Այսպիսով, բյուջեի կազմումը հզոր քաղաքական գործիք է իրավունքների, այդ թվում՝ մարդու իրավունքների իրականացման հարցում հավասարության և խտրականության բացառումը խթանելու կամ խոչընդոտելու համար¹⁹: Թեպետ ԿՆԽՎԿ-ի կողմից հստակ նշված չէ, բյուջեի կազմումը կառավարությունների համար կարևոր գործիք է ի կատարումն, մի կողմից, անխտրականության, հավասարության, մասնակցության ապահովման, մյուս կողմից, վնասակար գենդերային կարծրատիպերի վրա հիմնված նախապաշարումների ու գործելակերպերի վերացմանն ուղղված իրենց պարտավորությունների: Կանանց համար արդարադատության մատչելիության մասին ԿՆԽՎԿ թիվ 33 հանձնարարականի 18-րդ հոդվածը, ի թիվս արդարադատության որակը երաշխավորելու պահանջների, սահմանում է բյուջեների և ռեսուրսների հատկացում կին մեղադրյալների, վկաների և բանտարկյալների համար պաշտպանական միջոցների արդյունավետությունն ապահովելու համար: Կոմիտեն 39-րդ հոդվածով առաջարկում է, որ պետական կողմը «համարժեք բյուջետային [...] աջակցություն տրամադրի արդարադատության համակարգերի բոլոր օղակներին, այդ թվում՝ մասնագիտացված դատական, քվազի-դատական և վարչական մարմիններին, վեճերի լուծման այլընտրանքային մեխանիզմներին, մարդու իրավունքների ազգային ինստիտուտներին և օմբուդսմենի գրասենյակներին»:

Արդարև, բյուջետային հատկացումների կանխամտածված ընտրողությունը անհրաժեշտ բան է կանանց համար արդարադատության մատչելիության խթանման, կանանց իրավունքների պաշտպանության, ինչպես նաև այնպիսի ծրագրերի և ծառայությունների որակն ու արդյունավետությունն ապահովելու համար, ինչպիսիք են իրավական օգնությունը և վճարներից ազատման ծրագրերը, դատավորների և արդարադատության ոլորտի մասնագետների (այդ թվում՝ իրավաբանական օգնություն տրամադրողներ, հատուկ դատարաններ և բաժանմունքներ) վերապատրաստման ծրագրերը, ինչպես նաև ընտանեկան բռնության և կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարի ծրագրերն ու մեխանիզմները:

Քաղաքականության նախագծման ուղղություն. Կարողությունների վրա կենտրոնացող արդյունավետ քաղաքականության գործողությունները պետք է արտացոլեն ինչպես առաջարկի (արդարադատական համակարգի՝ խտրականությունից զերծ արդարադատություն իրականացնելու փաստացի կարողությունը), այնպես էլ պահանջարկի (կանանց կարիքները արդարադատության ինստիտուտների նկատմամբ, ինչպես նաև արդարադատության արդյունքները և դրանց ազդեցությունը կանանց վրա) կողմերը: Բացի այդ, ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ հայեցակետերը կարևոր են դատական համակարգի կարողությունները և գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնելու ունակությունը թիրախավորելիս: Փաստաբանների, դատավորների, դատարաններում, ոստիկանությունում աշխատողների թվի և մասնագիտական մակարդակի վերաբերյալ ըստ սեռի առանձնացված տվյալները կարող են լույս սփռել արդարադատության համակարգերի բազմազանության և ներկայացվածության վրա: Գենդերային առումով զգայուն ուսուցողական ծրագրերի մասին տեղեկատվությունը, ինչպես նաև դատական համակարգում

18. Եվրոպայի խորհուրդ, «Գենդերային բյուջեի կազմում. գործնական իրականացման ձեռնարկ», ապրիլ 2009 թ.:
19. Unifem, «Բյուջեի կազմենք հանուն կանանց իրավունքների. կառավարությունների բյուջեների մշտադիտարկում ԿՆԽՎԿ-ի հետ համապատասխանության համար», 2008, էջ. 2:

գենդերազգային գործելակերպերի առկայությունը օգնում է հետադիտել ներառական և գենդերային առումով զգայուն դատական ծառայություններ մատուցելու ջանքերի և պատրաստակամության աստիճանը: Մանրակրկիտ ինստիտուցիոնալ քարտեզագրումը, ինչպես նաև համակարգման մեխանիզմների առկայության վերաբերյալ տվյալները թույլ են տալիս տրամաչափել արդարադատության և գենդերային մեխանիզմների ինստիտուցիոնալ կարողությունը:

Իմանալու համար՝ դատական համակարգը քաղաքացիներին գործնականում մատուցում է ներառական արդարադատություն, թե ոչ, տվյալների հավաքագրման գործընթացը պետք է ներառի օգտատերերի բավարարվածության հարցումներ, հարցազրույցներ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների և դատական իշխանության ներկայացուցիչների հետ, ինչպես նաև դեպքերի հետադիտում՝ գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող օրենսդրության կատարումը վերահսկելու համար:

Ի վերջո, գենդերային բաղադրիչը հաշվի առնող գործողությունների բյուջեի կազմումը խրախուսող քաղաքականությունները պետք է հիմնվեն բյուջետային միջոցների և ծախսերի տարբեր չափոյթներ շոշափող ուսումնասիրությունների վրա. 1) նախագծում՝ համոզվելու, որ ռեսուրսները հատկացվում են կանանց համար արդարադատության մատչելիության հիմնական տարրերը լուսաբանելու համար (գենդերային թեմայով ուսուցում արդարադատության ոլորտի մասնագետների համար, անվճար իրավաբանական օգնություն և ներկայացուցչություն, վճարներից ազատումներ, հատուկ դատարաններ և բաժանմունքներ), 2) ծախսերի հետադիտում՝ համոզվելու, որ ռեսուրսները հասնում են իրենց շահառուներին, 3) շահառուների գնահատումներ՝ սահմանելու, որ հատկացված ռեսուրսներից գոյանում են ոչ խտրական, գենդերազգային արդյունքներ՝ մարդու իրավունքների չափորոշիչներին համապատասխան, 4) ըստ սեռի առանձնացված ցուցանիշներ (օրինակ՝ կանանց և տղամարդկանց անվճար իրավաբանական օգնության մատչելիությունը) օգտագործող քանակական ուսումնասիրություններ:

III. Որակյալ և մատչելի իրավաբանական խորհրդատվության և ներկայացուցչության հասանելիություն

ա. Հասանելիության առկայությունը, որակը, արժեքը և պահանջները

բ. Գենդերային ուսուցում արդարադատության և իրավաբանության ոլորտի մասնագետների համար

գ. Նպատակային իրավաբանական օգնության և խորհրդատվական ծառայությունների առկայություն

Դատական ճանապարհով բողոքների լուծում փնտրողների համար արդարադատության համակարգում դեպքերը հնարավոր է պարզվի լուրջ մարտահրավեր է, որը կարող է ժամանակի, փողի վատնման և, ի վերջո, դատական եղանակից ընդհանրապես հրաժարման հանգեցնել: Սկսած հենց իրավական հայց ներկայացնելու որոշումից և դատարանի ընտրությունից մինչև դատական գործընթացում աջակցություն և ներկայացվածություն ապահովելը, անվճար կամ դյուրավճար իրավաբանական խորհրդատվության և ներկայացուցչության հասանելի լինելը նպաստում է բոլորի համար արդարադատության հավասար մատչելիությանը և ներուժ ունի շտկելու «կարողությունների թերությունը», որը միջինում ավելի շատ ազդում է կանանց, քան տղամարդկանց վրա: Մասնավորապես, նպատակային իրավական օգնության տրամադրումը դրական է ներգործել կանանց համար արդարադատության մատչելիության վրա՝ մեծացնելով բռնաբարության կամ բռնության մասին հայտնելու, կամ ծննդյան, ամուսնության կամ ամուսնալուծության վկայական ձեռք բերելու նրանց կարողությունը:^{20 21} Այնուամենայնիվ, որակյալ և մատչելի իրավաբանական օգնությունն ու ներկայացուցչությունը, որը ներառում է իրավաբանական օգնություն ինչպես քրեական, այնպես էլ քաղաքացիական գործերով, հազվադեպ է հասանելի բոլորին: Իրավաբան մասնագետների շրջանում կողմնակալությունն ու գենդերային խտրականության պրակտիկան

20. Տե՛ս DEMI (Բնիկ կանանց պաշտպանություն): 2007. Բնիկ կանանց համար Գվատեմալայի արդարադատության պաշտոնական համակարգ հասանելիությունը, երկրորդ գեկույց: Գվատեմալա՝ DEMI; Sieder, R and M. Sierra. 2010. «Բնիկ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը Լատինական Ամերիկայում». Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2011-2012 թթ. Նյու Յորք. ՄԱԿ-ի կանայք. Մեջք. ՄԱԿ-Կանայք, Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2011-2012 թթ. Նյու Յորք. ՄԱԿ-Կանայք. էջ 57:

21. ՄԱԿ-Կանայք և Եվրոպայի Խորհուրդ, 2015: Արդարադատության մատչելիության չափման բազա, ներառյալ՝ կանանց առջև ծառայած հատուկ մարտահրավերները, էջ. 141.:

ավելի են սահմանափակում կանանց իրավաբանական օգնության և ներկայացվածության կարիքներին արձագանքելու նրանց կարողությունը:

Քաղաքականության նախագծման ուղղություն. Փաստաբանի ծառայության դիմաց վճարել չկարողացող կողմերին իրավաբանական խորհրդատվություն և ներկայացուցչական ծառայություններ կարող են տրամադրել տարբեր դերակատարներ, ներառյալ՝ կառավարությունը, մասնավոր փաստաբանները, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները և ակադեմիական հաստատությունները: Արդյունավետ քաղաքականությունը պետք է կենտրոնանա ոչ միայն նման ծառայությունների առկայության, այլև դրանց որակի, արժեքի և հասանելիության պահանջների վրա: Մասնավորապես, քաղաքականություն մշակողները պետք է նախագծեն մեխանիզմներ, որոնք մեծացնում են իրավաբանական խորհրդատվության և ներկայացուցչական ծառայությունների տրամադրման մեջ ներգրավված իրավաբանների և իրավաբանության ոլորտի այլ մասնագետների կարողությունները և երաշխավորեն, որ դրանք գերծ են սեռով պայմանավորված կողմնակալությունից և նախապաշարումներից: Ուստի միջամտությունները պետք է ներառեն գենդերային զգայունության վերաբերյալ ուսուցողական միջոցառումներ, ինչպես նաև իրավական աջակցություն և ներկայացուցչական ծառայություններ մատուցողների կատարողական և որակավորման չափանիշներ:²² Այս ծրագրերի նախագծման համար հավաքվելիք հիմնական տվյալները ներառում են օգտատերերի բավարարվածության մակարդակը, իրավաբանական օգնության և ներկայացուցչական ծառայություններից օգտվելու և դրանց նկատմամբ վստահությունը. սրանք օգտակար ցուցանիշներ են, որոնք կենտրոնանում են արդարադատության պահանջարկի վրա: Մյուս կողմից, իրավաբանական օգնություն տրամադրողների թվի վերաբերյալ ըստ գենդերի առանձնացված վարչարարական տվյալները, գենդերային հարցերի և հասանելիության հետ կապված խոչընդոտների վերաբերյալ նրանց ունեցած պատկերացումները, ինչպես նաև այն դեպքերի վերանայումը, երբ օգնությունը տրամադրվել է այլ պարագայում օգտվելու հնարավորության չունեցողներին, կօգնի հասկանալ այս ծառայությունների իրական ընդգրկվածությունն ու օպերատիվությունը: Անվճար իրավաբանական օգնություն և ներկայացվածություն ստանալու չափանիշների մասին տեղեկատվությունը նույնպես կարևոր է, եթե ուզում ենք հասկանալ կանանց համար դրանց իրական մատչելիության աստիճանը: Վերջապես, իրավաբանական խորհրդատվության և ներկայացուցչական կենտրոնների/միավորների առկայության և որակի վերաբերյալ տվյալները, որոնք կենտրոնացած են հատկապես կանանց համար կարևոր իրավական խնդիրների վրա (օրինակ՝ ընտանեկան իրավունք, գենդերային հիմքով բռնություն) թույլ կտան պատկերացում կազմել այս ծառայությունների՝ կանանց և աղջիկների արդարադատական կոնկրետ կարիքներին համարժեք արձագանքելու կարողության մասին:

IV. Կանանց իրավունքների իրազեկում և իրավական գրագիտություն.

ա. Իրավունքների իմացություն

բ. Դատական ֆորումների և արդարադատական խնդիրները լուծելու համար հասանելի մեխանիզմների (ներառյալ՝ իրավաբանական խորհրդատվություն և իրավաբանական ներկայացուցչական ծառայություններ) իմացություն²³

Սեփական իրավունքների (և պարտականությունների) իմացությունը արդարադատություն ստանալու առաջին և հիմնական միջոցն է, քանզի սա թույլ է տալիս մարդուն իրավիճակը բնորոշել իբրև այնպիսին, որը կարող է լուծվել իրավական միջոցներով (այսինքն՝ իբրև «արդարադատելի») և, ուրեմն, արդարադատություն փնտրել: Նույն կերպ, արդարադատական ֆորումների և խնդիրներն արդարացիորեն լուծելու համար հասանելի մեխանիզմների մասին գիտելիքները, որքան էլ ընդհանուր լինեն, էական նշանակություն կունենան անձնական իրավական խնդիրների վերաբերյալ գրագետ որոշումներ կայացնելու համար: Գրագիտության մակարդակի, տնտեսական ռեսուրսների, ժամանակի առկայության և ընտանիքի և սոցիալական ուժի դիսամփոփանքի մեջ առկա գենդերային տարբերությունները նշանակում են, որ հաճախ կանայք և աղջիկներն ունեն իրավագիտակցության և գրագիտության ավելի ցածր մակարդակ, քան տղամարդիկ, ինչը ավելի է դժվարացնում իրենց խնդիրների համար իրավական միջոցներով ինքնուրույն լուծումներ գտնելը: Կանանց համար արդարադատության մատչելիության՝ իրավունքի հիմքով մոտեցման

22. ՄԱԿ-ի Թմրամիջոցների և հանցավորության դեմ պայքարի գրասենյակ, «Իրավական օգնության գլոբալ ուսումնասիրություն - գլոբալ զեկույց» 2020 թ., տես՝ https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Global_Study_on_Legal_Aid_-_FINAL.pdf

23. Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիայի «Օրենքի գերակայություն» նախաձեռնություն. 2012. Մեջք. էջ. 11:

առումով կառավարությունները պատասխանատու են արդարադատության համակարգից օգտվելու նպատակով կանանց գործիքներ և հմտություններ տրամադրելու և արդարադատության մատչելիության նրանց իրավունքը վերականգնելու համար: Կանանց իրավագիտակցության և գրագիտության բարձրացմանն ուղղված ծրագրերը ելակետային են կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավմանը ձգտող կառավարությունների համար: Իրոք, ընդլայնելով կանանց՝ սեփական իրավունքները պաշտպանելու իրավասությունները, նման միջամտությունները միևնույն ժամանակ բարձրացնում են արդարադատության համակարգի օպերատիվությունն ու հաշվետվողականությունը:

Քաղաքականության նախագծման ուղղություն. Թեպետ կարևոր է հենց անմիջապես կանանցից և աղջիկներից իմանալ, թե ինչ գիտեն իրենց իրավունքների մասին և դրանք պաշտպանելու և կիրարկելու համար ինչ մեխանիզմներից կարող են օգտվել, պահանջարկի մասին տվյալները հարկ է միախմբել ինչպես կանանց իրավագիտակցության ընկալման, այնպես էլ առկա գործիքների մասին իրենց գիտելիքի վերաբերյալ դատական իշխանության և քաղաքացիական հասարակության դերակատարներից ստացվող տեղեկատվությանը՝ իրազեկությունը բարձրացնելու և գենդերային հնարավոր թերությունները շտկելու համար: Իրավաբանական դյուրօգտագործելի և անվճար կամ էժան տեղեկատվական ռեսուրսների առկայությունը (օրինակ՝ ֆիզիկական կամ առցանց գրադարաններ, հանրային իրավական տեղեկատվության կրպակներ/ծառայություններ դատարաններում կամ այլ ռազմավարական վայրերում, ինչպիսիք են, օրինակ, առողջապահական կենտրոնները, դպրոցական համալիրը և այլն), ինչպես նաև ճիշտ իրազեկման նպատակային հանրային արշավները որոշ տարրեր են, որոնք կարող են օգնել խթանել արդարադատության մեխանիզմների մատչելիությունը, և որոնց առկայությունը, որակը և արդյունավետությունը պետք է ստուգվի արդարադատության համակարգի մատչելիությունը գնահատելիս:

Եվրոպայի խորհուրդն առաջատարն է մայրցամաքում մարդու իրավունքներով զբաղվող կազմակերպությունների շարքում: Եվրոպայի խորհրդին անդամակցում են 46 պետություններ, այդ թվում՝ Եվրոպական միության բոլոր անդամ պետությունները: Եվրոպայի խորհրդի անդամ բոլոր պետությունները միացել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային՝ որպես մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և իրավունքի գերակայության պաշտպանությանը միտված միջազգային պայմանագրի: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վերահսկում է Կոնվենցիայի իրագործումն անդամ պետություններում:

www.coe.int

Եվրոպական միության անդամ պետությունները որոշում են կայացրել միավորել իրենց գիտելիքները, ռեսուրսները և ճակատագրերը: Անդամ պետությունները միասին կառուցել են կայունության, ժողովրդավարության և կայուն զարգացման տարածաշրջան՝ պահպանելով մշակութային բազմազանությունը, հանդուրժողականությունը և անհատի ազատությունները: Եվրոպական միությունը պատրաստակամ է կիսվել իր ձեռքբերումներով և արժեքներով իր սահմաններից դուրս գտնվող երկրների և ժողովուրդների հետ:

www.europa.eu

Ֆինանսավորվում է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի կողմից

Եվրոպական միություն

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Իրականացվում է Եվրոպայի խորհրդի կողմից